
МУХАНОВА О.М.,
старший викладач,
кафедра англійської мови
гуманітарного спрямування №3,
Національний технічний
університет України
“Київський політехнічний
інститут”,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У цій статті розглядаються психологічні особливості конфлікту викладач – студент. Дається характеристика чинників, які сприяють виникненню конфлікту.

Ключові слова: конфлікт, викладач, студент, емоційна сфера, психологічний чинник.

В этой статье рассматриваются психологические особенности конфликта преподаватель – студент. Дается характеристика факторов, которые способствуют возникновению конфликта.

Ключевые слова: конфликт, преподаватель, студент, эмоциональная сфера, психологический фактор.

The psychological features of the conflict between a teacher and a student are examined in this article. Description of factors, influencing on the origin of the conflict is given.

Key words: conflict, teacher, student, emotional sphere, psychological factor.

Кожна людина протягом свого життя не раз натрапляє на протиріччя, які часом набувають характеру конфлікту. Поле дії конфлікту включає в себе внутрішнє психологічне життя людини, його взаємини з іншими людьми, міжгрупові взаємодії й відносини со-

ціальних верств, класів, держав. Виходячи із цього, конфлікти вивчаються на різних рівнях: психологічному, соціальному, соціально-психологічному.

Педагогічні конфлікти мають свої характерні риси, пов'язані зі специфікою навчальної діяльності, різ-

© Муханова О.М., 2013

ницею у статусі й віці взаємодіючих сторін [1]. Труднощі у взаємодії, які можуть привести до конфліктів, нерідко виникають між студентами й викладачами. Найпоширеніша причина конфліктів - неадекватність оцінки знань студентів. У таких ситуаціях суб'єктивною стороною можуть виступати необ'єктивні претензії студента на більш високу оцінку й на суб'єктивність викладача, який занижує оцінку студенту. Є викладачі, які майже ніколи не ставлять оцінку «відмінно», бо вони переконані в тому, що досконало знають предмет тільки вони самі. Такий викладач постійно перебуває в конфліктній ситуації зі студентами. Впливати на оцінку можуть особистісні якості студента, його поведінка на лекціях і практичних заняттях. Зустрічаються й інші суб'єктивні моменти при оцінці знань студента викладачем. Іноді виникають сумніви - поставити студенту «добре» або «задовільно». У такій ситуації викладач орієнтується на оцінки, які були проставлені в заліковій книжці. При перевазі «задовільних» оцінок питання вирішується на користь оцінки «задовільно», - «відмінно» такий викладач студентові не поставить. Іноді студенти, у випадках неадекватної оцінки їхніх знань, починають конфліктувати у відкритій формі, але частіше студент тримає в собі приховані форми протесту у вигляді негативних почуттів: недовіри, ненависті, зневаги, ворожості, ревності, спраги до помсти й т.д., якими ділиться з усім своїм оточенням.

Звертають на себе увагу численні висловлення, що стосуються невірноваженості педагогів. Конфлікти такого роду зводяться до того, що викладачі підвищують голос на студентів, принижують їх, ображають. Викладачі характеризуються як зарозумілі, амбіційні, такі, що не прагнуть зрозуміти студента й переносять на нього свій поганий настрій. Однак у тому ж невротичному середовищі жи-

вуть й інші контрагенти конфліктів - студенти. Викладачі фіксують їхнє хамство, безвідповідальність, небажання відповідати статусу студента. Суб'єктивність взаємних характеристик не знімає проблеми професійного поведіння викладача. Наслідком подібного роду конфліктів може бути емоційне відчуження студентів від викладачів. Конфліктність в останні роки має тенденцію до зросту. Разом із тим не виключені й крайні форми студентської реакції - скарги в деканат, ректорат, учбовий відділ, вимоги усунути викладача й замінити його іншим.

Виходячи із цього, міжособистісні конфлікти викладач - студент, поряд із загальними характеристиками, мають свої специфічні особливості.

По-перше, педагогічний процес характеризується рольовою й позиційною асиметрією його учасників. Це проявляється в тім, що викладач і студент, перебуваючи в єдиній системі суспільних відносин, реалізують їх по-різному: для одних педагогічний процес виступає як професійний вид діяльності, для інших - як навчальна діяльність.

Друга особливість пов'язана з різницею у ролях: одній категорії учасників приписується роль носія соціально значимого досвіду, соціально цінних якостей і здібностей, а за іншою категорією закріплюється роль потенційного реципієнта цього досвіду. Варто зазначити наявність нерівного розподілу влади між викладачами й студентами, переважного використання викладачем примусових, авторитарних тактик. Учень у конфлікті з педагогом грає, як правило, пасивну роль. [6].

Крім рольових асиметрій, відмінності між викладачем і студентом часто зумовлені їх приналежністю до різних субкультур, психофізіологічними особливостями, які властиві людям різного віку, індивідуальними особливостями онтогенезу.

Розглядаючи педагогічну діяльність, можна виділити в ній наступні характерні риси. Праця педагога, незважаючи на те, що вона відноситься до соціономічної діяльності, відбувається індивідуально, як праця одинака. Ситуації в педагогічному процесі характеризуються великим ступенем невизначеності, багатозначності, багатомірності, неструктурованості. Працюючи один на один із групою, педагог, як правило, перебуває в сильній психічній напрузі. При всій незаданості умов кожної конкретної ситуації, від педагога потрібно не тільки реактивне поводження, але й активна регуляція як своєї поведінки, так і поведінки учнів. Таке споконвічно підвищене нервово - психічне навантаження сприяє підвищенню ймовірності дезадаптивної регуляції інтелектуальної й емоційної сфери.

Слід зазначити, що існує ще один фактор, який сприяє виникненню конфліктів. В наш час викладач у вузівській системі наділений величезною владою над студентами, але в соціальній і повсякденній побутовій сфері на нього іноді ніхто не зважає. Тому викладач, з одного боку, формально є суб'єктом формування інших суб'єктів, а з іншого боку є суб'єктом, який в суспільстві має низький соціальний статус [8]. Конфліктність педагогічного спілкування пов'язана зі зміною соціального статусу педагогічних кадрів.

Що стосується навчальної діяльності студентів, слід зазначити, що вона вимагає більших витрат часу й енергії. Емоційна сфера в студентському віці приходить до деякого врівноваженого стану, «заспокоючись» після свого бурхливого розвитку в підлітковий період. Але певні відгомони іноді даються взнаки, особливо у студентів із затримками особистісного розвитку, які схильні до інфантилізму. Іноді може спостерігатися гіпертрофована й трохи абстрактна незадоволеність життям, собою й

іншими людьми. При неадекватному педагогічному впливі такі стани можуть стати причиною деструктивних тенденцій у поведінці.

Даний вік характеризується найбільш активним розвитком моральних і естетичних почуттів, становлення й стабілізації характеру й оволодіння цілим комплексом соціальних ролей дорослої людини. У даному віці відбувається засвоєння тих соціальних норм, цінностей і критеріїв, які не були актуальні на більш ранніх етапах соціалізації. У цей час завершується інтеріоризація багатьох ціннісних еталонів суспільства, особливо моральних. Тому вони оцінюють викладача не тільки за критерієм особистої значимості для себе, його дії й вчинків, але й із соціоцентричних позицій - з позицій його відповідності моральним еталонам і нормам [2]. Природно, усі вище описані психофізіологічні особливості будуть впливати й на характер відносин між викладачем і студентом.

Слід зазначити, що, завдяки специфіці навчальної діяльності, більшість конфліктів між викладачем і студентом відбувається при «свідках» - навчальній групі. У результаті, в таких конфліктах більш сильним стає бажання учасників «зберегти своє обличчя», що приводить до того, що сторони займають жорсткі позиції. Імовірно, саме цією специфікою пояснюється велика кількість деструктивних конфліктів у навчальній діяльності.

Практично будь-який конфлікт між викладачами й студентами є важливим не тільки для двох безпосередніх учасників, але й для всього навчально-виховного колективу в цілому. Незважаючи на те, що досить часто міжособистісний конфлікт сприймається як «єдиноборство», соціальна спільність, до якої належать і на яку орієнтуються сторони, завжди, хоч часом і не явно, є присутньою при їхньому зіткненні. Присутність інших

студентів робить їх зі свідків учасниками, а конфлікт набуває виховного сенсу й для них; про що завжди доводиться пам'ятати викладачеві.

Крім уже описаних особливостей, можна виділити наступні:

- відповідальність учителя за педагогічно правильне вирішення проблемних ситуацій;
- різниця в життєвому досвіді учасників породжує різний ступінь відповідальності за помилки при вирішенні конфліктів;
- різне розуміння подій і їхніх причин: конфлікти «очима викладача» і «очима студента» виглядають по-різному. Тому викладачеві не завжди легко зрозуміти глибину переживань студентів, а студентів — упоратися з емоціями, підкорити їх розуму;
- професійна позиція викладача в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу у вирішенні конфлікту й на перше місце зуміти поставити інтереси студента, як особистості, що формується. Слід зазначити, що існує пряма залежність між вирішенням конфлікту, рівнем його успішності, і тою позицією, яку займає педагог стосовно конфлікту;
- будь-яка помилка викладача при вирішенні конфліктів породжує нові проблеми й конфлікти, до яких залучаються інші студенти;
- конфлікт у педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно розв'язати.

Якщо говорити про причини конфлікту, то можна виділити наступні:

- невідповідність тактики (поведінки) і стратегії (мотиву вчинку). Наприклад, зовнішня холодність педагога не відповідає його дійсно позитивному ставленню до учнів;
- внутрішня суперечка як стратегії, так і тактики у взаємодії з учнями;
- стереотипна поведінка викладачів. Наприклад, від «гарного» учня очікується тільки гарне поводжен-

ня, гарні відповіді, а від «поганого» - незадовільне;

- спотворена тактика виступає як правило, а не як виняток. Зачіпаючи гідність, принижуючи честь учнів причіпками, нотаціями й навіть образами, викладачі заявляють: «З ними інакше не можна, на голову сядуть»;
- вплив педагога «після», а не «до» вчинку;
- причина виникнення конфліктів криється у самих викладачах: не обміркував своїх дій, не стримався, припустився помилки, — і конфлікт неминучий.

Частота й характер конфліктів залежить від рівня розвитку учнівського колективу й навчально-виховного колективу в цілому. Чим вище рівень соціально-психологічного розвитку групи, тим рідше в ній виникають конфліктні ситуації, в основі яких знаходяться індивідуалістичні тенденції її членів [5].

Здатність знати й розуміти студентів, адекватно оцінювати їхні особистісні якості й стани викладачі вважають одним з найважливіших професійних якостей. Однак вони, як правило, прикладають дуже мало зусиль, щоб підвищити свою підготовку в цій сфері, — викладачі звичайно переоцінюють свої знання й рівень підготовки в цій області.

У сучасних умовах розвитку психологічних знань активно застосовуються спеціальні методи, спрямовані на підвищення ефективності комунікативних і перцептивних взаємодій між викладачами і студентами. Зміст вказаної галузі дуже багатозначний, але найбільш суттєвим є те, що мова в даному випадку йде про специфічну форму психологічного впливу в процесі інтенсивного діалогу-спілкування. Характеризуючи різні стилі поведінки особистості в конфліктній ситуації, можна визначити, що основною формою подолання конфлікту виступає діалогічне спілкування. Бе-

ручи до уваги стратегічну спрямованість даного питання, важливою є позиція викладача по відношенню до студента в процесі встановлення контактів з ним.

Для виникнення діалогу необхідне взаємне прагнення учасників контакту до встановлення істини, здатність вислухати точку зору один одного, готовність кожної із сторін представити й зрозуміти проблеми іншого.

Педагогічні конфлікти мають свої особливі риси, які відокремлюють даний вид конфлікту від інших міжособистісних конфліктів. Багато в чому це пов'язане з особливостями педагогічного процесу, який є конфліктним поза своєю природою.

Можна зробити висновок, що виникнення конфлікту найбільшим чином зумовлено ситуативною несумісністю, а не особистісними рисами одного з опонентів. Найбільш розповсюдженою установкою поведінки в конфліктній ситуації між викладачем та студентом є компроміс. Існує статистично достовірний зв'язок між «справедливим» вирішенням конфлікту і впливом наслідків конфлікту на діяльність і міжособистісні відносини.

Щодо профілактики і запобігання конфліктів, потрібно зауважити, що профілактика конфліктів повинна носити комплексний, системний характер.

По - перше, якщо є можливість, то необхідно звести до мінімуму об'єктивні причини виникнення міжособистісних конфліктів.

По - друге, профілактика повинна включати в себе ряд мір, спрямованих на конструктивне вирішення конфліктних ситуацій.

По - третє, вона повинна бути спрямована на зменшення суб'єктивних, особистісних причин виникнення конфліктів.

Конфлікт часто ініціюється наступними діями викладача: необ'єктивне оцінювання роботи та

прискіпливість; відмова поставити залік або потрібну оцінку на іспиті

Для попередження таких ситуацій педагогові важливо заздалегідь ознайомити учнів про вид контролю й про критерії, згідно яким буде визначатися рівень знань учнів. Інакше кажучи, студент повинен мати як можна більш чітке подання про те, який рівень знань необхідний для одержання тієї або іншої оцінки й міг самостійно визначити свою підготовку. Крім цього, необхідно використати, як можна більш об'єктивні способи оцінки знань. Одним з таких методів може стати тестування. Для більшої об'єктивності такий тест може бути реалізований у вигляді комп'ютерної програми, що сама оцінювала б рівень підготовки. Всі ці рекомендації будуть сприяти підвищенню об'єктивності оцінки й самооцінки знань студентів, що приведе до зниження можливостей порушення нормативних очікувань у студентів і тим самим буде сприяти зниженню ймовірності виникнення конфлікту із цієї причини.

Якщо розглядати дії студентів, які найбільш часто приводять до конфліктів, то для запобігання таких ситуацій як порушення правил поведінки в громадських місцях, невиконання завдань викладача, пропуск занять існують нормативні документи, що регламентують дії викладача й студента.

Зниження числа конфліктних ситуацій буде сприяти зниженню числа конфліктів, однак, як відомо, повністю звільнитися від конфліктних ситуацій неможливо, а це означає, що конфлікти будуть існувати. Тому є важливим конструктивне врегулювання цих конфліктів, тим більше що значна частина педагогічних конфліктів вирішується деструктивно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. - М.:ЮНИТИ, 1999.-551с.
2. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасного студента та проблеми підготовки психолога-практика / О.Ф. Бондаренко // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 8-11.
3. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512с
4. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. К., Наукова думка, 1996.
5. Кузьмина В.М. Особенности протекания конфликтов в студенческих группах // Электронный научный журнал «Педагогика и психология». - 2012. Январь. Выпуск 3. Том 1. С. 3-9.
6. Куприянов Р. В. Социально-психологические механизмы возникновения конфликта в диаде преподаватель-студент вуза: Дис. канд. психол. наук -М., 2003. -175 с.
7. Основи психології / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. 2-ге вид. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.
8. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.